

„Chowanna”	Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego	Katowice 2005	R. XLIX (LXII)	T. 2 (25)	s. 126–140
------------	--	---------------	-------------------	--------------	------------

Agnieszka STOPIŃSKA-PAJĄK

„Edukacja dorosłych dla wspólnego świata” – udział Polaków w międzynarodowej współpracy andragogicznej (pierwsza połowa XX wieku)

Narody europejskie, w tym też naród polski, w konsekwencji procesów integracyjnych stanęły wobec nowych, nieznanych wcześniej zadań zorganizowania takich systemów edukacyjnych, które z zachowaniem tożsamości narodowej i kulturowej jednocześnie kształciłyby ludzi otwartych na kulturę innych, wyposażając ich także w wiedzę i kompetencje do współpracy i współdziałania w rozwiązywaniu problemów lokalnych oraz globalnych. Poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak edukować dla wspólnego świata, stało się najbardziej zasadniczym zadaniem nie tylko dla humanistów, w tym – pedagogów, andragogów, filozofów, ale też dla wszystkich tych, którzy podejmują decyzje mające wpływ na losy świata. Zagadnienia te stanowiły także przedmiot dyskusji podczas obrad IV Zjazdu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, a na V Zjeździe zostały uznane jako istotne i konieczne wymagające dalszych analiz, zwłaszcza po tragicznych wydarzeniach 11 września 2001 roku i kolejnych terrorystycznych zamachach, szczególnie drastycznych w Białymostku, gdzie ofiarami stały się dzieci.

Podejmując dyskusję nad zagadnieniami ciągle aktualnymi w andragogice, uznałam potrzebę spojrzenia historyczno-andragogicznego na edukację dla wspólnego świata. Przedmiotem moich zainteresowań uczyniłam zatem między-

narodową andragogiczną współpracę realizowaną w pierwszej połowie XX wieku, w okresie, kiedy po raz pierwszy międzynarodowa społeczność andragogiczna podjęła wysiłek zorganizowania współpracy w dziedzinie edukacji dorosłych, wyznaczając jej cele utrwalania i budowania pokoju światowego.

Za podjęciem tego tematu przemawiają co najmniej dwie przesłanki.

Po pierwsze: Tradycje w zakresie międzynarodowej współpracy andragogicznej są bogate i interesujące. Mogą również dziś być wzorem i źródłem wielorakich pomysłów czy rozwiązań dotyczących integracji oraz współpracy międzynarodowej, w kontekście nie tylko europejskim, ale także całego globu. Polscy andragodzy i oświatowcy wnieśli w tę współpracę znaczący wkład, ukazanie zatem udziału Polaków w procesie kreowania międzynarodowej współpracy andragogicznej nad edukacją dla wspólnego świata jest w pełni uzasadnione. O potrzebie przybliżenia tej problematyki przekonuje także niski stan jej badań. Międzynarodowa współpraca w zakresie edukacji, pedagogiki, a zwłaszcza andragogiki była bowiem przedmiotem badań nielicznych autorów. Dorobek w tym względzie jest na ogół mało znany i nieobecny w refleksjach i dyskusjach polskich andragogów nad międzynarodową współpracą w dziedzinie edukacji dorosłych.

Po drugie: Edukacja dorosłych to dziedzina, która staje wobec szczególnych wyzwań, do których należy upowszechnianie uznania wartości życia we wspólnym, choć zróżnicowanym, świecie. Wojny rodzą się w umysłach ludzi – należy dodać: w umysłach ludzi dorosłych, którzy nienawiść zasiewają w umysłach dzieci i młodzieży. Edukacja dorosłych jest zatem edukacją dla wspólnego świata.

Oświata dorosłych zarówno w Europie, jak i w Polsce rozwinęła się dopiero w okresie wzmoczonego rozwoju gospodarki kapitalistycznej, a więc w XIX wieku, zwłaszcza w jego drugiej połowie. Kształtowanie się oświaty dorosłych w warunkach polskich przełomu XIX i XX wieku było niezwykle utrudnione. Społeczeństwo rozdarte pomiędzy trzech zaborców, pozbawione mecenatu państwowego, prowadziło jednak różnorodną i bogatą działalność oświatową wśród dorosłych. Okres ten miał także przełomowe znaczenie dla polskiej myśli andragogicznej. W tym czasie bowiem ukazały się znaczące rozprawy Stanisława Michalskiego, Mariana Stępowskiego, Ludwika Krzywickiego, jako jedne z pierwszych tego typu w polskiej literaturze andragogicznej. W ostatnich latach okresu rozbiorów, jeszcze przed uzyskaniem niepodległości, ukazała się znakomita publikacja andragogiczna *Praca oświatowa. Jej zadania, metody, organizacja*. Było to dzieło zbiorowe, wydane w 1913 roku staraniem Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza w Krakowie. Praca ta ma charakter pionierski w polskiej literaturze andragogicznej i została uznana jako pierwszy podręcznik andragogiki w Polsce¹.

¹ Szerzej na ten temat zob. Stopińska-Pająk, 1997.

Mimo tych osiągnięć szerokie masy społeczne charakteryzowały się ogromnym zacofaniem i niskim poziomem oświatowym. W praktyce zatem oświata dorosłych sprowadzała się głównie do alfabetyzacji i upowszechniania wiedzy elementarnej.

Przywołując te fakty, chcę podkreślić, że pomimo utrudnień spowodowanych zaborami Polacy aktywnie uczestniczyli w rozwoju praktyki i teorii oświaty dorosłych, wnosząc także swój wkład w ruch międzynarodowy. Zaznaczył się on wieloma publikacjami ukazującymi poczynania w zakresie oświaty dorosłych przodujących w tym okresie państw europejskich i USA. Szczególnie dużo pisano o uniwersytetach ludowych, uniwersytetach rozszerzonych, bibliotekach, settlementach. Polacy znaleźli też miejsce na forum międzynarodowych kongresów oraz zjazdów pedagogicznych i oświatowych. Udział Polaków w tych imprezach jeszcze przed uzyskaniem niepodległości był świadectwem żywotności polskiej nauki, a równocześnie konsolidował polskich uczonych i działaczy oświatowych i integrował ich z międzynarodową społecznością uczonych.

Przed I wojną światową nie organizowano międzynarodowych kongresów i konferencji poświęconych wyłącznie oświacie dorosłych. Jednak w ramach obrad kongresów tematycznie związanych z innymi kwestiami oświatowymi podejmowano też problematykę z zakresu ogólnie rozumianej oświaty dorosłych. Polacy aktywnie uczestniczyli w tego typu spotkaniach, spośród których można wymienić: międzynarodowe kongresy higieny szkolnej, kongresy wychowania fizycznego, I Międzynarodowy Kongres Oświatowy w Paryżu (1908), I Międzynarodowy Kongres Wychowania Moralnego w Londynie (1908), II Międzynarodowy Kongres Wychowania Moralnego w Hadze (1912), Międzynarodowy Zjazd Oświatowy w Brukseli (1910). Były to pierwsze próby wymiany stanowisk, poglądów i poszukiwania rozwiązań problemów edukacyjnych w wymiarze europejskim. I – co ważne – uczestniczyli w nich polscy pedagodzy.

Współpraca międzynarodowa w zakresie edukacji dorosłych została zainicjowana po zakończeniu I wojny światowej. Narody europejskie doświadczone okrucieństwami wielkiej wojny podjęły różnorodne poczynania na rzecz zorganizowania płaszczyzny współpracy i współdziałania w rozwiązywaniu wspólnych problemów społecznych, kulturalnych, oświatowych, w tym także w dziedzinie oświaty dorosłych. Wyrazem tych dążeń było założenie w 1918 roku w Anglii Światowego Związku Kształcenia Dorosłych (The World Association for Adult Education). Głównym celem Związku było zjednoczenie wysiłku oświatowców różnych narodowości do pobudzenia i popierania rozwoju oświaty dorosłych na całym świecie. Zamierzenia te miały być realizowane w takich formach, jak:

- popieranie wspólnej pracy i nawiązywanie kontaktów z ruchem oświatowym wszystkich narodów,

- prowadzenie badań nad podstawowymi zagadnieniami oświaty dorosłych,
- wymiana publikacji,
- organizowanie konferencji i zjazdów międzynarodowych (Nowicki, 1935).

Ten bardzo bogaty program wymagał zaangażowania społeczności międzynarodowej we wszystkich podejmowanych pracach. Z tego względu struktura organizacyjna Związku opierała się na zasadzie międzynarodowości. Ogół członków na terytorium danego państwa tworzył tzw. grupę, która pełniła funkcje ekspozytury Związku. Powołano ponadto tzw. komitety doradcze, które zajmowały się poszczególnymi zagadnieniami oświaty dorosłych. Każdy komitet doradczy był prowadzony przez inną grupę. Grupie polskiej powierzono prowadzenie Komitetu Doradczego Badań Analfabetyzmu.

Jednym ze sposobów realizacji wymienionych zamierzeń było wydawanie przez Związek czasopism:

- od 1919 roku wydawano biuletyn „The World Association for Adult Education”, informujący o podejmowanych pracach oświatowych w różnych państwach; zamieszczano w nim także informacje dotyczące oświaty dorosłych w Polsce, jej osiągnięć praktycznych i teoretycznych (m.in. w numerach: 45, 46, 47);
- od 1932 roku ukazywał się „Międzynarodowy Kwartalnik Oświaty Dorosłych” („The International Quarterly of Adult Education”), w którym publikowano obszerniejsze artykuły i rozprawy z teorii i praktyki andragogicznej; współpracę z redakcją kwartalnika utrzymywali asystenci komitetu redakcyjnego, reprezentujący poszczególne Grupy Krajowe Światowego Związku; ze strony Polski funkcję tę sprawował Antoni Konewka;
- informacje bieżące publikowano na łamach pisma „Occasional News Sheets”.

Jednym z najpoważniejszych działań podjętych przez ŚZKD było zainicjowanie międzynarodowych spotkań andragogów. Prace organizacyjne i programowe dotyczące konferencji spowodowały znaczne ożywienie ruchu andragogicznego w świecie. W Polsce przygotowania do udziału w konferencji przyczyniły się do powołania Grupy na Rzeczpospolitą Polską ŚZKD. Formalnie Grupa, jako odrębne stowarzyszenie, została powołana dopiero 1 marca 1931 roku, ale poprzedziło ją utworzenie w styczniu 1928 roku Komitetu na Rzeczpospolitą Polską Wszechświatowej Konferencji Kształcenia Dorosłych. Na jego czele stanęli Kazimierz Korniłowicz i Antoni Konewka. Z inicjatywy Komitetu zorganizowano w kraju kilka konferencji oświatowych popularyzujących idee ŚZKD oraz integrujących polskich działaczy oświatowych wokół zasadniczych problemów andragogicznych. Staraniem Komitetu wydano też *Bibliografię oświaty pozaszkolnej (1900–1928)* w opracowaniu Janiny Skarżyńskiej (Warszawa 1929) oraz *Przewodnik oświaty dorosłych (1928)* pod redakcją A. Konewki i K. Korniłowicza (Warszawa 1929), w wersji językowej angielskiej i polskiej. Wydawnictwa te – będące świadectwem polskiego dorobku

andragogicznego – oraz artykuł o oświacie dorosłych w Polsce zamieszczony w *Międzynarodowym przewodniku oświaty dorosłych (International Handbook of Adult Education, London 1929)* zyskały uznanie w opinii zagranicznych andragogów.

Pierwsza Wszechświatowa Konferencja Kształcenia Dorosłych odbyła się w dniach 22–29 sierpnia 1929 roku w Cambridge. W tym pierwszym w powojennej Europie zjeździe poświęconym oświacie dorosłych wzięli udział przedstawiciele wielu państw, reprezentujących ok. 60 grup narodowościowych, m.in. Anglii, USA, Niemiec, państw skandynawskich, Australii, Francji, Finlandii, Indii, Egiptu, Persji, Czechosłowacji, Jugosławii. Delegacja polska liczyła prawie 30 osób, wśród których znaleźli się przedstawiciele władz państwowych, samorządowych, organizacji społeczno-oświatowych, działacze wiodących instytucji oświaty dorosłych oraz teoretycy andragogiki. Pod względem liczby uczestników Polacy stanowili czwartą grupę narodową.

Celem konferencji była wymiana poglądów na temat ówczesnych funkcji i zadań oświaty dorosłych, nawiązanie ściślejszych kontaktów i współpracy celem umacniania pokoju światowego.

Polacy – choć wewnętrznie zróżnicowani ideowo – tworzyli w czasie obrad skonsolidowaną grupę i aktywnie zaznaczyli swą obecność zarówno w obradach plenarnych, jak i w sekcjach. Wśród polskich referentów należy wymienić m.in. A. Konewkę, R. Dyboskiego, H. Radlińską, K. Kornilowicza, Z. Kobylińskiego, I. Solarza, M.B. Godeckiego, W. Lutosławskiego. Wkład polskich delegatów w pracach związanych z organizacją i przebiegiem tej pierwszej konferencji oświaty dorosłych został zauważony i doceniony. Wyrazem uznania było niewątpliwie – jak sądzę – powierzenie funkcji jednego z wiceprezesów ŚZKD Romanowi Dyboskiemu. Pozostałymi wiceprezesami byli: Amerykanin J. Russel, Duńczyk C. Hegernann-Lindencrone i Niemka A. von Erdberg.

Przedmiotem obrad Pierwszej Wszechświatowej Konferencji Kształcenia Dorosłych były podstawowe dla andragogiki zagadnienia, takie jak: funkcje oświaty dorosłych we współczesnym świecie, ekstensywność czy intensywność w oświacie dorosłych, filozoficzne podstawy pracy oświatowej z dorosłymi, oraz problemy szczegółowe, rozpatrywane podczas obrad różnych sekcji, m.in.: bibliotecznej, oświaty rolniczej, organizacji internatowych, radiowej, ruchu settlementów, walki z analfabetyzmem (D y b o s k i, 1930; A.K., 1931; S a w i c k a, 1934).

Wiele dyskusji i polemik toczyło się wokół zagadnienia intensywności i ekstensywności w oświacie dorosłych. (Zagadnienie to było omawiane na jednej z sekcji). Uczestnicy w większości popierali metody intensywne, jako jedynie skuteczne. Wystąpiły jednak też głosy, iż w oświacie dorosłych konieczne jest wykorzystanie obu metod. Za takim podejściem opowiedziała się m.in. delegacja polska. R. Dyboski w swych wystąpieniach omówił różnice pomiędzy tymi dwoma kierunkami pracy i wykazał, iż także metody ekstensywne

są wartościowe. Przedstawił pogląd o łącznym stosowaniu obu metod, wykazując, na podstawie przykładów z pracy angielskiej organizacji Workers Educational Association oraz kursów holenderskich, pozytywne tego efekty. Podobne stanowisko zaprezentował m.in. szwedzki działacz oświatowy Oskar Olsson.

Należy podkreślić, iż stanowisko R. Dyboskiego zaprezentowane na konferencji odzwierciedlało poglądy polskich andragogów. Dyskusja nad oświatą ekstensywną i intensywną była w Polsce bardzo ożywiona i przyniosła wiele pozytywnych skutków, zwłaszcza dla praktyki oświatowej. Równocześnie upowszechnił się pogląd o uzupełniającym, a nie przeciwstawnym charakterze obu kierunków oddziaływania. H. Radlińska pisała: „Oto – dopiero na tle pracy, szeroko rozsiewającej wspólne wartości odbywa się skutecznie rekrutacja nowych sił, zjawia się możliwość porozumienia szeregów pionierskich z masami. »Kształtowanie« jednostek bez zasilania gleby, z której wyrastają, zawodzi. Ekstensywność i intensywność, jako kierunki działalności, nie wykluczają się, lecz uzupełniają” (Radlińska, 1933).

Z interesującego nas punktu widzenia wśród podjętych na konferencji tematów zwraca uwagę dyskusja nad zagadnieniem funkcji międzynarodowego związku oświatowego w dziedzinie współpracy międzynarodowej. Temat ten stanowił przedmiot ostatniego plenarnego zebrania. W dyskusji wzięli udział znakomici referenci, a wśród nich sam prezydent kongresu A. Mansbridge, Edward C. Lindeman, profesor psychologii socjalnej w Szkole Pracy Społecznej w Nowym Jorku, Newton D. Baker, były minister wojny Stanów Zjednoczonych, który podkreślał znaczenie pracy oświatowej dla kształtowania kultury pokoju w świecie. Głos zabrała także H. Radlińska. Opowiedziała się za ściślejszą międzynarodową współpracą pomiędzy różnorodnymi organizacjami międzynarodowymi o pokrewnych celach działania. Zaznaczyła, iż Światowy Związek Kształcenia Dorosłych nie działa w osamotnieniu, powinien w większym zakresie współpracować z innymi, gdyż brak kontaktów i współpracy z podobnego typu organizacjami nie wpływa korzystnie na rozwój oświaty dorosłych. Jako przykład braku porozumienia H. Radlińska wskazała, że niemal w tym samym czasie w Genewie odbywał się wielki międzynarodowy kongres Światowego Związku Zrzeszeń Pedagogicznych (World Federation of Educational Associations).

Pierwszą konferencję andragogiczną z 1929 roku należy zatem uznać za początek zorganizowanej, bezpośredniej współpracy pomiędzy narodami w dziedzinie edukacji dorosłych. Ustalenia tam podjęte, zaprezentowane różne stanowiska w znacznym stopniu kształtowały dalszy rozwój oświaty dorosłych i z pewnością były udaną próbą organizowania edukacji dla wspólnego świata.

Działalność w zakresie międzynarodowej współpracy andragogicznej była kontynuowana. Związek zorganizował bowiem następne konferencje, na któ-

rych analizowano wybrane zagadnienia andragogiczne istotne dla kształcenia dorosłych. Były to kolejno:

- konferencja w Brunnsviku w Szwecji nt. *Państwo a oświata dorosłych* (1930),
- konferencja w Wiedniu nt. *Radio a oświata dorosłych* (1931),
- konferencja w Wiedniu nt. *Bezrobocie a oświata dorosłych* (1931).

Konferencje ujawniły różnorodność stanowisk wobec omawianych zagadnień, ale jednocześnie dyskusja doprowadziła do zainicjowania wspólnych badań, a także pozwoliła nakreślić zadania dla oświaty dorosłych. Wyrażono pogląd, iż oświata dorosłych nie może przeciwdziałać różnym zjawiskom społecznym, np. bezrobociu, może jednak pomóc w niwelowaniu ich skutków. Uznano zatem, iż oświata dorosłych ma przede wszystkim przeciwdziałać depresji duchowej bezrobotnych, poczuciu bezwartościowości, przez organizowanie różnorodnych form kulturalno-oświatowych, kompensujących brak pracy zawodowej (A.K., 1931; Sawicka, 1934).

Niestety z powodu trudności finansowych spowodowanych ogólnoświatowym kryzysem gospodarczym nie odbyły się zaplanowane na 1932 rok w Pradze dwie konferencje *Oświata dorosłych w życiu wsi* oraz *Metody i pomoce naukowe w nauczaniu dorosłych*. Mimo to podjęte przygotowania zaowocowały badaniami i publikacjami.

Jedną z form międzynarodowej współpracy zapoczątkowaną przez ŚZKD były wspólnie realizowane prace badawcze nad wieloma problemami andragogicznymi, koordynowane przez komitety doradcze. Do najbardziej aktywnych należy zaliczyć Komitety: Biblioteczny, Muzealny, Radiowy, Oświaty Wiejskiej, a także Badań Analfabetyzmu, kierowany przez polskich andragogów. Były to zatem pierwsze międzynarodowe programy badawcze, realizowane wspólnym wysiłkiem, obrazujące dane zagadnienia w perspektywie globalnej. Rezultaty wspólnych badań były prezentowane zarówno w międzynarodowych wydawnictwach zbiorowych, na łamach międzynarodowych czasopism andragogicznych, jak i w wydawnictwach i czasopismach krajowych.

Tak interesująco zapoczątkowana przez ŚZKD współpraca międzynarodowa w zakresie edukacji dorosłych została znacznie ograniczona z powodu trudności finansowych, z którymi borykał się Związek. Zaniechano organizowania międzynarodowych zjazdów oświatowych na rzecz konferencji regionalnych, a od 1934 roku na zebraniu Rady Związku w Kopenhadze podjęto decyzję o zawężeniu działalności Związku jedynie do spraw organizacyjnych. Ich prowadzenie powierzono komisji, do której powołano: R. Dyboskiego (Polska), Arne Kildal (Norwegia) i Wolf Pfeleiderer (Niemcy).

Kolejną dziedziną współpracy międzynarodowej były problemy z zakresu opieki społecznej. Potrzeby bardziej zorganizowanej pomocy społecznej wobec ogromnych obszarów biedy, zaniedbań socjalnych, kulturalnych i oświatowych (będących w dużej mierze skutkami wojny światowej) oraz wzrastająca

świadomość społeczna ludzi pracy wyrażająca się w walce o zdobycze socjalne stanowiły impuls dla działaczy społeczno-oświatowych i andragogów, by wspólnie poszukiwać optymalnych rozwiązań. Tym zagadnieniom poświęcono w okresie międzywojennym trzy konferencje międzynarodowe: w Paryżu (1928), we Frankfurcie nad Menem (1932), w Londynie (1936). Zgromadziły one przedstawicieli niemalże z całego świata. We wszystkich bardzo aktywnie i licznie uczestniczyli Polacy.

Tematem obrad były m.in.: organizacja i zadania służby społecznej, kształcenie w służbie społecznej, zagadnienia emigracji, służba społeczna i higiena w przemyśle, służba społeczna a rodzina, oświata wczasów (czasu wolnego), bezrobocie, rola społeczno-oświatowa i kształcenie pracowników społecznych działających w służbie społecznej. Spotkania te ujawniły ogromne różnice w rozumieniu zadań i form pracy w służbie społecznej w różnych państwach, wynikające z odmienności stosunków i rozwoju historycznego, ale także – problemy wspólne, dotyczące wszystkich (m.in. bezrobocie, warunki pracy, położenie rodzin), niejednokrotnie o charakterze międzynarodowym, jak emigracja. Należy podkreślić, że na konferencjach udało się wypracować wiele wspólnych stanowisk, uznano, iż problemy służby społecznej wymagają międzynarodowej współpracy, a nawet podjęto wspólne przedsięwzięcia, czego przykładem może być powołanie – według projektu zgłoszonego przez H. Radlińską – Międzynarodowego Komitetu Szkół Pracy Społecznej (K r a h e l s k a, 1928; B a l s i g e r o w a, 1932; M a u t e n f f e l, 1937).

Przedmiotem międzynarodowej współpracy, licznych spotkań, konferencji, zjazdów były też zagadnienia bibliotekarstwa i czytelnictwa oświatowego, w których Polacy również uczestniczyli z dużym zaangażowaniem. Rozważano na nich wiele zagadnień, w tym analizowano bibliotekę w aspekcie andragogicznym – jako instytucję upowszechniającą i popularyzującą wiedzę, oświatę wśród dorosłych. Konferencji z tego zakresu było bardzo dużo, zwoływały je różne organizacje oświatowe, m.in. Światowy Związek Zrzeszeń Pedagogicznych – Edynburg (1923), Toronto (1927), Genewa (1929), San Francisco (1931), Oxford (1935), oraz bibliotekarskie – Zjazd Bibliotekarzy w Madrycie (1935), w Paryżu (1938). Współpraca w zakresie bibliotekarstwa i czytelnictwa zaowocowała licznymi badaniami nad czytelnictwem dorosłych, nad jego uwarunkowaniami, a także nad rolą książki w edukacji dorosłych. Prowadzenie wspólnych badań, wymiana publikacji oraz częste kontakty badaczy i stowarzyszeń bibliotecznych, również poza konferencjami, są bardzo dobrym świadectwem zaangażowania i uznania potrzeby owej międzynarodowej współpracy (R a d l i Ń s k a, 1964).

W okresie międzywojennym nawiązana została międzynarodowa współpraca w zakresie wczasów (czasu wolnego). Było to zagadnienie nowe, które zrodziło się z przemian społecznych, ze zdobyczy socjalnych, zwłaszcza ustawowego uregulowania i skrócenia tygodniowego wymiaru czasu pracy oraz

zapewnienia minimum urlopu rocznego. Działacze społeczni i oświatowi stanęli wobec problemu zagospodarowania czasu wolnego ludzi pracy w taki sposób, by został on racjonalnie spożytkowany dla celów zdrowego wypoczynku po pracy i dla celów wychowawczych. Były to bardzo pilne i istotne zadania społeczne i wychowawcze ze względu na ogromne zaniedbania, zarówno jeśli chodzi o stronę organizacyjno-finansową wczasów, jak i o stronę psychologiczno-wychowawczo-obyczajową, tj. brak uświadomienia potrzeby racjonalnego wykorzystania wczasów oraz brak umiejętności zagospodarowania czasu wolnego. Realizacja tych zadań wymagała koordynacji polityki społecznej i oświatowej w poszczególnych państwach, ale także – co bardzo szybko zrozumiano – na forum międzynarodowym.

Współpraca międzynarodowa w zakresie wczasów przebiegała dwutorowo. Jeden ruch wywodził się z idei współdziałania z Międzynarodowym Biurem Pracy w Genewie, drugi ukształtował się w Berlinie na podstawie Międzynarodowego Biura Centralnego „Radość i Praca” (Freude und Arbeit). Różniły się one zasadniczo między sobą. Ośrodek genewski, opierając się na zaleceniach I Międzynarodowej Konferencji Pracy (Waszyngton 1919 r.) oraz na podstawie prowadzonych badań, opracował i przedstawił projekt propozycji w sprawie wczasów, przyjęty następnie na VI Konferencji Międzynarodowej Organizacji Pracy w 1924 roku w Genewie. Propozycje te zostały rozesłane do wszystkich państw w formie zaleceń i chociaż nie były obowiązkowe, to jednak należy je docenić jako pierwszą próbę o charakterze międzynarodowym ustalenia zasad i ogólnego kierunku w sprawie wczasów. Za podstawową zasadę organizacji wczasów uznano zasadę wolności i niezależności jednostki w wyborze sposobu użytkowania czasu wolnego po pracy i w wyborze instytucji, która tym celom służy (Moraczewska, 1938), a także zalecono, by użyć wszelkich środków uniemożliwiających naruszenie tej zasady.

Wyrazem wzrastającego zainteresowania problematyką wczasów było zorganizowanie I Międzynarodowego Kongresu Wczasów Robotniczych w 1930 roku w Liège w Belgii, gdzie najwcześniej w Europie sprawa wczasów została uregulowana prawnie. W czasie obrad podjęto decyzję o powołaniu stałej Międzynarodowej Komisji Wczasów (powstała ona w 1934 roku). Głównym celem zarówno I Kongresu, jak i Komisji Wczasów było zorganizowanie międzynarodowej współpracy w zakresie wczasów, opartej na zasadzie wolności jednostki w wyborze sposobu spożytkowania wczasów i niepodporządkowaniu ich interesom politycznym.

Drugi tor współpracy międzynarodowej w zakresie wczasów został zainicjowany przez Amerykańskie Narodowe Stowarzyszenie Rekreacyjne, które zorganizowało I Międzynarodowy Kongres Rekreacyjny w 1932 roku w Los Angeles, w powiązaniu z X Olimpiadą. Kongres zgromadził uczestników z 30 krajów. Podjęto odpowiednie przygotowania do zorganizowania II Kongresu,

już pod nazwą Światowy Kongres Wczasów i Rekreacji, który odbył się w 1936 roku w Hamburgu, podczas XI Olimpiady. Wtedy właśnie podjęto decyzję o powołaniu Międzynarodowego Biura Centralnego „Radość i Praca” z siedzibą w Berlinie. Ośrodek berliński, jak i dwa pierwsze kongresy, skupiły uwagę na zagadnieniach wychowania fizycznego, sportu, turystyki, na organizacji czasu w pracy i po pracy.

Należy docenić, iż wprowadzenie tych zagadnień poszerzyło rozumienie pojęcia czasu wolnego i nadało mu głębszy sens, chociaż ośrodek berliński zagadnienie wczasów zbyt mocno powiązał ze strukturami politycznymi i znacznie ograniczał ruch społeczno-kulturalny. Był to jednak ośrodek bardzo aktywny.

Próbą powiązania tych dwóch nurtów był III Kongres Wczasów Pracowniczych obradujący pod hasłem „Radość i Praca”, zorganizowany w 1938 roku w Rzymie. O dużym zainteresowaniu problematyką czasu wolnego świadczy bardzo liczny udział przedstawicieli 60 państw z całego świata. Niestety nie udało się wypracować wspólnego stanowiska. Podczas obrad wyraźnie utrzymały się dwie opcje ujmowania czasu wolnego. Zwolennicy jednej z nich traktowali wczasy jako mocne narzędzie polityczne (Niemcy, Włochy, Japonia), natomiast zwolennicy drugiej – jako zdobycz socjalną warstw pracowniczych (państwa demokratyczne), gwarantującą swobodę w wyborze form i organizacji wczasów. Polacy prezentowali drugie stanowisko, przeciwstawiając się politycznemu wykorzystywaniu czasu wolnego zgodnie z zasadą, że „człowiek nie odpoczywa po to, aby pracować, ale pracuje po to, aby zdobyć wypoczynek” (Moraczewska, 1938; J.J., 1938; A.M., 1938; Hertz, 1937).

W tym samym roku odbyła się Międzynarodowa Konferencja Wczasów w Brukseli, w której wzięło udział 89 delegatów z 15 krajów, także z Polski. Obrady toczyły się głównie wokół Międzynarodowej Komisji Wczasów, jej zadań i celów w zakresie współpracy międzynarodowej, organizacji, siedziby.

Warto dodać, że w 1938 roku powołano w Polsce Radę Wczasów i Centralne Biuro Wczasów, które miały koordynować rozproszone badania i działania w zakresie omawianej problematyki.

Wśród zagadnień będących przedmiotem międzynarodowej współpracy i współdziałania znalazły się także problemy dotyczące dokształcania zawodowego dorosłych. Tematyka ta niejednokrotnie była analizowana na konferencjach poświęconych kształceniu zawodowemu. W roku 1930 w Belgii odbył się Międzynarodowy Kongres Kształcenia Zawodowego Męskiego i Żeńskiego, na którym podjęto zagadnienia: organizacji kształcenia zawodowego, udziału państwa w rozwoju kształcenia zawodowego, udziału środowisk gospodarczych w organizacji i rozwoju kształcenia zawodowego oraz przygotowania kadr nauczycielskich do szkolnictwa zawodowego. Problemy dotyczące kształcenia zawodowego dorosłych były poruszane jedynie na marginesie omawianych kwestii. Dopiero podczas obrad Międzynarodowego Kongresu

Kształcenia Zawodowego w Berlinie w 1938 roku problematyka kształcenia i doksztalcania dorosłych znalazła szczególne zainteresowanie i przeważała nad problematyką kształcenia zawodowego młodzieży. Kongres zgromadził reprezentantów ok. 50 państw, w tym też liczna była delegacja polska. Należy podkreślić, że na Kongresie zostało zdefiniowane pojęcie doksztalcania zawodowego dorosłych. Przyjęta definicja wskazywała, iż doksztalcenie zawodowe dorosłych rozumiano w kontekście idei kształcenia ustawicznego, co należy szczególnie docenić i uznać jako jedną z pierwszych prób ustaleń międzynarodowych w tym względzie.

Do przyjęcia takiej właśnie interpretacji tej definicji przyczynili się polscy andragodzy, zwłaszcza Antoni Tatoń, który ze strony polskiej referował temat *Doksztalcenie zawodowe dorosłych*, oparty na porównawczych badaniach 20 państw.

Przez pojęcie „doksztalcenie zawodowe dorosłych” rozumiano zatem doksztalcenie we właściwym zawodzie pracowników, którzy odbyli już normalną naukę zawodową, mają ponad 18 lat, zatrudnieni są zgodnie z wykształceniem, którzy rozszerzają lub pogłębiają swoje właściwe zawodowe przygotowanie przez uzupełniające doksztalcenie zawodowe. Bardzo mocno podkreślono, że nie obejmuje ono przekwalifikowania bezrobotnych, doksztalcenia młodocianych ani kursów doksztalcących dla dorosłych. Zaznaczono, iż dotyczy ono zarówno robotnika, jak i inżyniera oraz obejmuje wszystkie dziedziny zawodowe i zatrudnione w nich osoby.

Na kongresie przyjęto też rezolucję dotyczącą doksztalcenia zawodowego dorosłych. Zawierała ona bardzo ważne sformułowania i była prawdopodobnie pierwszym tego typu ustaleniem międzynarodowym. W rezolucji oprócz uzasadnień celowości doksztalcenia zawodowego dorosłych stwierdzono, że jest ono problemem pierwszorzędного znaczenia zarówno dla państw, jak i dla sfer gospodarczych. Zalecono poszukiwanie jak najbardziej skutecznych sposobów organizacji, programów i metod doksztalcenia zawodowego dorosłych, aby były dostosowane nie tylko do potrzeb życia gospodarczego, ale przede wszystkim do wymagań dorosłych uczniów, by wychować nowego typu twórczego człowieka. Mocno podkreślono, że doksztalcenie zawodowe dorosłych ma obejmować wszystkich dorosłych czynnych zawodowo, również i tych, którzy nie posiadają środków materialnych na ten cel (Tatoń, 1939a, b).

Oprócz przedstawionych zagadnień podejmowanych przez międzynarodowe gremia przedmiotem współpracy i współdziałania były też inne problemy. Ograniczenia artykułu nie pozwalają na ich zaprezentowanie. Można tu jedynie wymienić konferencje, zjazdy oraz wspólne badania nad problemami alkoholizmu dorosłych, funkcji wychowawczych ogródków działkowych, tańca. Przykładem może być zwołany w lipcu 1937 roku w Paryżu przez Syndykat Narodowy Nauczycielek i Nauczycieli we Francji i Koloniach, Międzynarodowy Kongres Nauczania Powszechnego i Oświaty Dorosłych, który

zgrupował ponad 3 tysiące uczestników, reprezentujących 42 narodowości. Sekcja ósma Kongresu dotyczyła problematyki oświaty dorosłych, na której podjęto próbę ukazania różnorodnych problemów, z jakimi borykają się poszczególne państwa, zwłaszcza w zakresie oświaty dorosłych robotników i chłopów. Zgodnie uznano, iż jedynie oświata dorosłych organizowana pod hasłem „Wolność, Równość, Braterstwo” może stanowić zaporę przed falą zagłady, która grozi człowieczeństwu i kulturze ze strony państw dyktatorskich (K.M., 1937/1938).

Międzynarodowa współpraca andragogiczna wyrażała się także w innych formach. Andragodzy utrzymywali z sobą bliskie kontakty, zarówno dzięki wzajemnym odwiedzinom, wizytom w różnych placówkach i instytucjach oświaty dorosłych, jak i wymianie publikacji oraz wzajemnemu udostępnianiu łam czasopism w celu prezentacji doświadczeń i badań nad edukacją dorosłych w różnych krajach². Polacy aktywnie uczestniczyli w tych formach współpracy – moim zdaniem – szczególnie ważnych i cennych dla rozwoju polskiej myśli i praktyki andragogicznej, ale także dla kształtowania się międzynarodowej współpracy nad edukacją dla wspólnego świata.

Wkład w tworzenie i budowanie międzynarodowej współpracy andragogicznej wniesiony przez andragogów i działaczy oświatowych z Europy (w tym też z Polski) i USA należy w pełni docenić. Były to bowiem pierwsze próby w tym względzie i chociaż nie zawsze udawało się zrealizować wszystkie zamierzenia, to jednak współpraca przyniosła wiele korzyści zarówno w wymiarze europejskim, jak i dla poszczególnych państw. Współpraca ta nie zapobiegła wprawdzie kolejnej wojnie, ale niewątpliwie była podejmowana celem utrwalania pokoju i międzynarodowego współdziałania w rozwiązywaniu wspólnych problemów społeczno-oświatowych.

Po II wojnie światowej potrzeba międzynarodowej współpracy kulturalnej i oświatowej została uznana za jedną z najpilniejszych. W Karcie Narodów Zjednoczonych zapisano: „Ponieważ wojny biorą swój początek w umyśle ludzi – w umyśle ludzi trzeba wychować obronę pokoju” (Jakubowski, 1957, s. 164). W 1948 roku odbył się we Wrocławiu Światowy Kongres Intelktualistów zorganizowany przez polsko-francuski Komitet Organizacyjny w obronie pokoju i kultury ludzkości. Kongres zgromadził wybitnych przedstawicieli 45 państw (400 osób), uczonych i artystów, którzy wystosowali manifest do intelektualistów całego świata, wzywający do tworzenia narodowych komitetów intelektualistów dla obrony pokoju. Fakt, że Kongres odbył się we Wrocławiu – stolicy Ziem Odzyskanych – w trzy lata po zakończeniu II wojny światowej, miał także wymowę polityczną. Było to znaczące wydarzenie dla rozwoju międzynarodowej współpracy nad umacnianiem pokoju światowego.

² Na łamach polskich czasopism andragogicznych i oświatowych bardzo często były prezentowane artykuły ukazujące oświatę dorosłych w różnych państwach, zob. np.: Nowicki, 1921; Świeżyński, 1929; Karasiówna, 1937; Przybylska, 1937; T.J., 1937.

Wznowiono przerwana współpracę andragogiczną, którą zainicjowała UNESCO. Jednakże długo należało czekać, by uczestniczyli w niej andragodzy ze wszystkich krajów europejskich. Podzielona po II wojnie Europa nie pozostała bez wpływu na charakter i zakres międzynarodowej współpracy andragogicznej. Wprawdzie już w 1949 roku UNESCO zorganizowała I Międzynarodową Konferencję Oświaty Dorosłych, która odbyła się w Elsinore (Dania), to jednak wzięli w niej udział głównie reprezentanci Europy Zachodniej i USA, jedynie 5 osób reprezentowało pozostałe kontynenty. Kraje socjalistyczne były na tej konferencji nieobecne. Obrady toczyły się w kontekście doświadczeń i skutków II wojny światowej, podjęte zagadnienia dotyczyły m.in. problemów wychowania w poczuciu społecznej odpowiedzialności działania, wychowania do demokracji, oświaty robotniczej. Podjęto próbę zdefiniowania pojęcia „oświata dorosłych”, zawężając jego rozumienie do rozwoju osobistych uzdolnień, kształcenia ogólnego, pomijając oświatę zawodową dorosłych. Pierwsze powojenne spotkanie andragogów przyczyniło się do dalszego rozwoju współpracy międzynarodowej w dziedzinie oświaty dorosłych. W wyniku tej konferencji powołano Komitet Konsultacyjny Oświaty Dorosłych, którego zadaniem było upowszechnienie rezultatów konferencji, pełnienie funkcji doradczych oraz pobudzanie współpracy andragogicznej (zob. m.in. Nowak, Cieślak, 1982; Pólturzycki, 1998; Lowe, 1982).

Dopiero II Międzynarodową Konferencję Oświaty Dorosłych zorganizowaną w 1960 roku w Montrealu (Kanada) można uznać za prawdziwie międzynarodową, ponieważ zgromadziła przedstawicieli z całego świata. Po raz pierwszy byli obecni delegaci państw socjalistycznych – ZSRR, Czechosłowacji, Rumunii i Węgier. Konferencja w Montrealu uznawana jest za punkt zwrotny w rozwoju oświaty dorosłych. Od tego bowiem czasu oświacie dorosłych przypisano funkcje właściwe, co wyrażono hasłem „od oświaty zastępczej do oświaty właściwej ludziom dorosłym” i drugim, w którym zaakcentowano potrzebę rozwoju kształcenia ustawicznego: „od dalszego uczenia do ustawicznego kształcenia”. Rozumienie oświaty dorosłych poszerzono o problematykę kształcenia zawodowego i uznano, iż oświata dorosłych ma umożliwić dorosłym zarówno rozumienie zachodzących zmian we współczesnym świecie, jak i aktywne, świadome uczestnictwo w procesach rozwojowych. Przyjęta na konferencji deklaracja w sprawie oświaty dorosłych oraz rekomendacja nakazująca rządowi traktowanie oświaty dorosłych jako integralnej części narodowych systemów edukacyjnych przyczyniły się znacząco do rozwoju oświaty dorosłych, oświaty ustawicznej i międzynarodowej współpracy w tym zakresie.

Warto zauważyć, iż reprezentanci Polski wzięli udział dopiero w III Międzynarodowej Konferencji Oświaty Dorosłych, która miała miejsce w Tokio w 1972 roku (Cieślak, 1981; Pólturzycki, 1981, 1998; Nowak, Cieślak, 1982).

Międzynarodowa współpraca andragogiczna, mająca w okresie międzywojennym duży dorobek, po II wojnie światowej wymagała ponownie działań organizacyjnych i merytorycznych. Sądzę, iż mimo dużej aktywności andragogów na rzecz współpracy w oświacie dorosłych nadal zachodzi potrzeba jej zacieśniania i wykorzystania doświadczeń wcześniejszych, aby już nigdy nie trzeba było zaczynać od początku. Współpraca międzynarodowa w drugiej połowie XX wieku nie jest jednak przedmiotem mojego artykułu, wymaga odrębnego opracowania.

Współczesna edukacja dorosłych stawia wyzwanie „uczenia się, aby żyć razem”. W „Planie Działania na Przyszłość” w zakresie edukacji dorosłych opracowanym na V Międzynarodowej Konferencji Edukacji Dorosłych (Hamburg 1997) „edukację dla wspólnego świata” zapisano jako cel międzynarodowej współpracy andragogicznej: „Międzynarodowa współpraca i solidarność musi umocnić nową wizję edukacji dorosłych, która obejmie wszystkie aspekty życia, różne sektory, włącza wszystkie obszary kulturalnej, społecznej i ekonomicznej działalności. Deklaracja Praw Człowieka musi być zasadniczym źródłem kierującym w promowaniu międzynarodowej współpracy i solidarności oraz kultury pokoju. Dialog, dzielenie się, konsultacja i wola uczenia się są podstawą tej współpracy. Powinna ona respektować również odmienność” (Pólturzycki, 1998, s. 392).

Tradycje w zakresie międzynarodowej współpracy andragogicznej, które przedstawiłam w ogromnym skrócie, mogą i dziś – o czym jestem przekonana – stanowić podstawę edukacji dla wspólnego świata. Od pierwszej konferencji inicjującej tę współpracę minęło 75 lat, pora zatem, aby wiedzę i doświadczenia zdobyte w tym czasie wykorzystać do budowania edukacji dorosłych w kulturze pokoju. Nie jest to zadanie łatwe. B. Suchodolski uznał, że obrona pokoju jest złożona i wielostronna, obejmuje działalność edukacyjną, ale też próby tworzenia nowego ładu ekonomicznego w skali światowej, nowego ładu politycznego, rozwijania u dorosłych wielu nowych kompetencji umożliwiających dialog i porozumienie (Suchodolski, 2003). W edukacji dorosłych zawiera się – jak pisał ten wielki uczony – „także nasza nadzieja, że mądrość i życzliwość, a nie przemoc i zaślepienie, zadecydują o kierunku, jaki obierze nasza cywilizacja, i o losie mieszkańców tego globu, który, w duchu podobnej nadziei, nazwano Ziemią – planetą ludzi” (tamże, s. 183).

Bibliografia

- A.K. [Antoni Konewka], 1931: *Światowy Związek Kształcenia Dorosłych*. „Oświata i Wychowanie”, z. 7.
- A.M., 1938: *Międzynarodowa Konferencja Wczasów w Brukseli*. „Praca Oświatowa”, nr 7.

- Balsigerowa M., 1932: *Sprawozdanie z Drugiej Międzynarodowej Konferencji Służby Społecznej*. „Praca i Opieka Społeczna”, z. 3.
- Cieślak A., 1981: *Rozwój teorii i praktyki kształcenia ustawicznego*. Warszawa.
- Dyboski R., 1930: *Wrażenia z konferencji oświatowej w Cambridge*. W: *Zagadnienia oświaty dorosłych. Dwie konferencje*. Warszawa.
- Hertz A., 1937: *Problem czasów*. „Praca Oświatowa”, nr 1.
- Jakubowski F., 1957: *Z prac naukowych i oświatowych UNESCO*. „Oświata Dorosłych”, nr 3.
- J.J., 1938: *Kongres czasów pracowniczych w Rzymie*. „Praca Oświatowa”, nr 7.
- Karasiówna J., 1937: *Założenia oświaty robotniczej w Anglii*. „Robotniczy Związek Oświatowy”, nr 7.
- K.M., 1937/1938: *Międzynarodowy Kongres Oświatowy w Paryżu*. „Przewodnik Pracy Społecznej”, nr 1–5.
- Kongres Kształcenia Zawodowego w Leodjum*. „Oświata i Wychowanie” 1930, z. 9.
- Krahelska H., 1928: *Międzynarodowy Kongres Służby Społecznej w Paryżu*. „Praca i Opieka Społeczna”, z. 3.
- Lowe J., 1982: *Rozwój teorii i praktyki kształcenia ustawicznego*. Warszawa.
- Mautenffel E., 1937: *Trzecia Międzynarodowa Konferencja Służby Społecznej*. „Praca i Opieka Społeczna”, z. 1.
- Międzynarodowa Konferencja Czasów w Brukseli*. „Praca Oświatowa” 1938, nr 7.
- Międzynarodowy Kongres Nauczania Zawodowego w Leodjum*. „Oświata i Wychowanie” 1929, z. 4.
- Moraczewska A., 1938: *Zagadnienia czasów na tle współpracy międzynarodowej*. „Praca Oświatowa”, nr 1.
- Nowak J., Cieślak A., 1982: *Edukacja dorosłych w Polsce i na świecie*. Warszawa.
- Nowicki E., 1921: *Nowe kierunki pracy oświatowej w Niemczech*. „Oświata Pozaszkolna”, nr 5.
- Nowicki E., 1935: *Zarys rozwoju pracy oświatowej*. Warszawa.
- Półturzycki J., 1981: *Tendencje rozwojowe kształcenia ustawicznego*. Warszawa.
- Półturzycki J., 1998: *Edukacja dorosłych za granicą*. Toruń.
- Première Conférence Internationale du Service Sociale*. Paris 1928.
- Przybylska Z., 1937: *Rzut oka na programy uniwersytetów powszechnych w Londynie, Wiedniu i Warszawie na rok 1936/1937*. „Praca Oświatowa”, nr 4.
- Radlińska H., 1933: *Wychowanie dorosłych*. W: *Encyklopedia wychowania*. T. 1. Red. S. Łempicki, W. Gottlieb, B. Suchodolski, J. Włodarski. Warszawa.
- Radlińska H., 1964: *Listy o nauczaniu i pracy badawczej*. W: *Eadem: Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*. Wstęp J. Hulewicz, wyb. i oprac. W. Wyrobkova-Pawłowska. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Sawicka I., 1934: *Z działalności Grupy na Rzeczpospolitą Polską Światowego Związku Kształcenia Dorosłych*. W: „Zagadnienia Pracy Kulturalnej”. R. 1: *The Problems of Culture and Education*. Warszawa.
- Stopińska-Pająk A., 1997: *Pierwszy polski podręcznik andragogiki*. W: *Z tradycji polskiej teorii i praktyki andragogicznej*. Red. E. Sapia-Drewniak, A. Stopińska-Pająk. Toruń.
- Suchodolski B., 2003: *Edukacja permanentna, rozdroża i nadzieje*. Warszawa.
- Świeżyński R., 1929: *Uniwersytety ludowe w Danii*. „Oświata Polska”, nr 3.
- Tatoń A., 1939a: *Dokształcanie zawodowe dorosłych*. „Oświata i Wychowanie”, z. 2.
- Tatoń A., 1939b: *Problemy kształcenia zawodowego na Międzynarodowym Kongresie Kształcenia Zawodowego w Berlinie (lipiec 1938)*. „Oświata i Wychowanie”, z. 3.
- T.J., 1937: *Dziesięciolecie Amerykańskiego Stowarzyszenia Oświaty Dorosłych (1926–1936)*. „Praca Oświatowa”, nr 8.